

демографічні проблеми збереження і розвитку трудового потенціалу регіонів : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф., 1–2 жовтня 2009 р.
– Тернопіль, 2009. – С. 172–177.

УДК 331.101.262:330.54

ПРОБЛЕМИ ПРОДУКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СУСПІЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Т. М. Трофімчук

Людський капітал нині досить вживане поняття, це спричинено його новизною та різними підходами до тлумачення і оцінювання. Диференціація поглядів особливо яскраво спостерігається у вітчизняних публікаціях, де ще досі немає єдино прийнятого визначення та показників оцінювання.

Засновники теорії людського капіталу Г. Беккер і Т. Шульц і їх послідовники трактують «людський капітал» як надбані знання, навички, а інвестиціями в людський капітал називають затрати на здобуття освіти, кваліфікації, виховання тощо.

Серед українських учених найактивніше дослідження теорії людського капіталу здійснюється О. Грішнова. За цією концепцією людський капітал визначається як економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці та завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу [3, с. 16]. Близькими за своєю суттю є визначення і інших науковців, які мають здобутки в цій галузі: В. Антонюк, В. Близнюк, О. Бородіної, Н. Маркової, А. Чухно та ін.

Набагато проблемнішими є питання оцінювання людського капіталу, де немає методичної основи розрахунку вартості. Серед уже існуючих методів оцінювання можна виділити

такі, що оцінюють не саму вартість людського капіталу, а вкладені в нього інвестиції. Поширеним є також застосування експертних методів, що, по-перше, є достатньо суб'єктивними, по-друге, спрямовані швидше на оцінювання окремих якісних характеристик людини.

Відтак, метою статті є використання методичних засад оцінювання вартості виробничого капіталу до визначення вартості людського капіталу та виявлення проблем його практичного використання в суспільному виробництві.

Разом з тим, зважаючи на спільність багатьох ознак фізичного та людського капіталів, а саме: можливість зносу, накопичування за допомогою інвестицій, доходність – доцільно оцінити вартість людського капіталу за методом капіталізації відсотка [2], що застосовується в оцінюванні вартості фізичного капіталу.

Згідно з цим методом вартість капіталу можна оцінити за формулою:

$$B_k = \frac{\Pi_k}{K_c}, \quad (1)$$

де B_k – вартість капіталу;

Π_k – прибуток від використання капіталу;

K_c – ставка капіталізації.

На основі формули (1) ставку капіталізації можна визначити таким чином:

$$K_c = \frac{\Pi_k}{B_k}. \quad (2)$$

Вартість капіталу була визначена за статистичними даними [4, 5, 6] як вартість власного капіталу підприємства. Такий крок є доцільним, це підтвердилось у подальшому результуючими значеннями, що виявились найближчими до пропонованих умов інвестування на фінансовому ринку.

Коригуючи формулу для розрахунку вартості людського капіталу, значення прибутку підприємства доцільно замінити на розмір заробітної плати:

$$V_{\text{л.к.}} = \frac{Z_{\text{пл}}}{K_{\text{п}}}, \quad (3)$$

де $V_{\text{л.к.}}$ – вартість людського капіталу;
 $Z_{\text{пл}}$ – річний трудовий дохід;
 $K_{\text{п}}$ – коефіцієнт прибутковості.

Користуючись визначеними ставками капіталізації та даними про річну оплату праці найманих працівників [6, с. 204], розрахована вартість людського капіталу, зосередженого у різних видах економічної діяльності, наведена на рис.

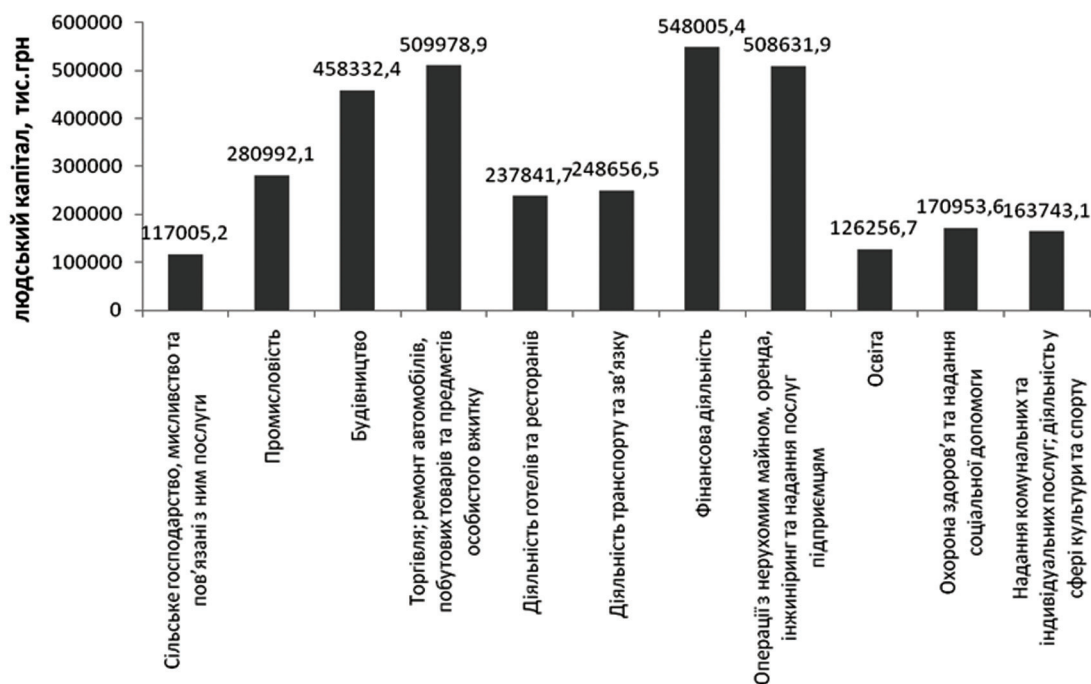

Рис. Вартість людського капіталу за видами економічної діяльності у 2008 р.

З рис. видно, що найбільше людського капіталу зосереджено в галузі промисловості, в діяльності транспорту та зв'язку, у фінансовій діяльності і в операціях з нерухомим майном.

Порівнюючи ці результати з тенденціями зайнятості, можна констатувати, що на тлі загального спаду, найбільшим було зменшення зайнятості в сільському господарстві та промисловості, а збільшення чисельності штатних працівників стосується в більшій мірі торгівлі та фінансової діяльності, в меншій – операцій з нерухомим майном та державного управління.

Враховуючи те, що спад був характерний для останнього кварталу 2008 р., такі результати не повною мірою відображають об'єктивну потребу у людському капіталі. А відтак, необхідно є дослідити чинники вивільнення працівників порівняно з рівнем їх освіти та продуктивністю праці.

Загалом, показник забезпеченості найманими працівниками з вищою освітою становить у середньому 53,07 % упродовж 2006–2008 рр. І хоча цей відсоток збільшився на 2,4 % протягом останніх трьох років, це збільшення є несуттєвим і практично не змінило низький рівень забезпеченості економіки найманими

працівниками з вищою освітою. Крім того, хоча частка працівників з повною вищою освітою за всіма видами економічної діяльності дещо переважає частку працівників з неповною та базовою вищою освітою, але в таких галузях, як сільське господарство, промисловість, будівництво, діяльність транспорту та зв'язку й охорона здоров'я переважна їх більшість не має повної вищої освіти. Досить

висока частка працівників з повною вищою освітою спостерігається в діяльності авіаційного транспорту, фінансовій діяльності, дослідженнях і розробках в операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та надання послуг підприємцям, державному управлінню та освіті. Це зумовлено високою потребою у висококваліфікованих кадрах у цих сферах економічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл працівників за рівнем освіти та видами економічної діяльності в Україні у 2006–2008 рр. [6, с. 67; 7, с. 69; 8, с. 67]

Вид економічної діяльності	Облікова чисельність найманих працівників, що мають вищу освіту за освітніми рівнями у відсотках до облікової чисельності штатних працівників								
	2006 р.			2007 р.			2008 р.		
	Неповна та базова вища освіта	Повна вища освіта	Разом	Неповна та базова вища освіта	Повна вища освіта	Разом	Неповна та базова вища освіта	Повна вища освіта	Разом
Національна економіка	24,7	27,3	52,0	24,4	28,4	52,8	24,5	29,9	54,4
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	14,2	8,4	22,6	14,8	9,4	24,2	15,1	10,3	25,4
Промисловість	23,9	17,6	41,5	23,5	18,3	41,8	23,4	19,4	42,8
Будівництво	18,8	15,9	34,7	18,0	16,8	34,8	18,0	18,2	36,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових товарів і предметів особистого вжитку	27,0	28,2	55,2	25,6	28,5	54,1	26,0	29,4	55,4
Діяльність транспорту та зв'язку	22,0	16,6	38,6	22,3	17,7	40,0	22,6	18,7	41,3
- діяльність авіаційного транспорту	25,1	44,1	69,2	25,7	49,2	74,9	26,2	45,4	71,6
Фінансова діяльність	25,6	56,8	82,4	25,7	58,2	83,9	24,7	60,0	84,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	20,4	37,7	58,1	19,6	38,4	58,0	19,2	40,1	59,3
З них дослідження і розробки	16,3	59,9	76,2	15,1	61,0	84,4	15,1	61,8	76,9
Державне управління	24,3	59,3	83,6	22,9	61,3	84,2	22,1	62,3	84,4
Освіта	19,4	50,5	69,9	18,9	51,0	69,9	19,1	51,3	70,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	42,6	20,1	62,7	42,5	20,2	62,7	42,8	20,7	63,5

Розглянувши залежність між продуктивністю праці за видами економічної діяльності та часткою працівників з вищою освітою, можна зробити висновок про наявність кореляційного зв'язку між цими двома показниками.

Тісна залежність між наведеними показниками спостерігається у сільському господарстві, промисловості та діяльності транспорту та зв'язку. Слабкий зв'язок спостерігається в галузях освіти та охорони здоров'я через ви-

соку частку допоміжного й обслуговуючого персоналу та бюджетне фінансування галузей. Крім того, існує обернена залежність між продуктивністю та часткою працівників з вищою

освітою у торгівлі, що пояснюється високою зайнятістю висококваліфікованих працівників не за фахом, що теж є ознакою непродуктивного використання їх людського капіталу (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між продуктивністю праці* і часткою працівників з вищою освітою за видами економічної діяльності в Україні

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт кореляції
Національна економіка	0,68
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	0,93
Промисловість	0,70
Будівництво	0,50
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових товарів і предметів особистого вжитку	-0,31
Діяльність транспорту та зв'язку	0,88
Освіта	0,57
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,47

* Розраховано як відношення валової доданої вартості до витрат на оплату праці.

Вартість людського капіталу найманих працівників з вищою освітою теоретично повинна бути більшою ніж працівників, що мають професійно-технічну та загальну освіту, зважаючи на вкладені інвестиції. Водночас нарощування людського капіталу повинно здійснюватись з метою забезпечення більшої особистої та суспільної віддачі від його використання. В галузях, для яких типовими є ринкові механізми погодження вартості людського капіталу, можна відстежити тісний зв'язок між залученим людським капіталом

і продуктивністю його використання: у сільському господарстві, діяльності транспорту та зв'язку, промисловості.

Для ґрунтовнішого аналізу прийнятності умов реалізації людського капіталу, пропонувананих роботодавцями, можна визначити кореляційний зв'язок між такими показниками: розмір реальної заробітної плати [6, с. 246], частка працівників з вищою освітою та частка вивільнених у відношенні до середньоблікової чисельності найманих працівників [6, с. 491] (табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнти кореляції окремих показників якості людського капіталу та його використання за видами економічної діяльності в Україні

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт кореляції показників		
	Частка працівників з вищою освітою та реальна* середня заробітна плата	Частка працівників з вищою освітою та частка вивільнених працівників	Реальна* середня заробітна плата та частка вивільнених працівників
Національна економіка	0,94	-0,83	-0,97
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	1,00	-0,98	-0,99
Промисловість	0,90	-0,50	-0,83
Будівництво	0,81	0,18	-0,43
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових товарів і предметів особистого вжитку	-0,01	0,33	-0,95
Діяльність транспорту та зв'язку	0,99	-1,00	-1,00

Продовж. табл. 3

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт кореляції показників		
	Частка працівників з вищою освітою та реальна* середня заробітна плата	Частка працівників з вищою освітою та частка вивільнених працівників	Реальна* середня заробітна плата та частка вивільнених працівників
Фінансова діяльність	1,00	-0,83	-0,82
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,73	-0,99	-0,80
Державне управління	0,99	-0,97	-0,99
Освіта	0,78	-0,92	-0,96
Охорона здоров'я і надання соціальної допомоги	0,78	-1,00	-0,78

* У розрахунку використано розмір реальної заробітної плати у зв'язку з високими темпами інфляції.

На основі наведених даних можна зробити висновки про тісний кореляційний зв'язок між усіма проаналізованими показниками практично в усіх видах економічної діяльності. Винятки пов'язані здебільшого з непродуктивною зайнятістю працівників з вищою освітою, що характерні для торгівлі та будівництва. Пряма залежність між працівниками характерна для першої групи показників – при збільшенні реальної заробітної плати частка працівників з вищою освітою зростає і навпаки. Обернений зв'язок характерний для наступних залежностей: при збільшенні частки працівників з вищою освітою та при збільшенні реальної заробітної плати зменшується частка вивільнених відносно середньооблікової чисельності найманих працівників. Найбільш виражений такий зв'язок у сільському господарстві, діяльності транспорту та зв'язку, державному управлінні, освіті.

Водночас, негативні тенденції в мотивації збереження та розвитку людського капіталу проявляються у вигляді вивільнення з галузей, що вимагають високого рівня фахової підготовки, де працевлаштування не відповідає освітньо-кваліфікаційному рівню, наслідком чого є невиправдані державні, корпоративні та особисті інвестиції у людський капітал.

З метою збереження та підвищення вартості людського капіталу результати оцінки його вартості за пропонуванням методом варто використовувати в переговорах між соціальними партнерами, у разі укладання відповідних

угод. При цьому для збалансованого відтворення обох складових інвестованого капіталу ставки капіталізації можуть коригуватись у процесі переговорів з метою стимулювання прискореного відтворення тієї складової, стан якої є гіршим. Крім того, практичне застосування даного методу оцінювання є можливим, наприклад, в оцінках вартості життя, в галузі соціального страхування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001.
2. Оцінка нерухомого майна : національний стандарт [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1442-2004-%EF>
3. Державний комітет статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/fin/chpr/chpr_ed/chpr_ed_u/chpr_ed_0309_u.htm
4. Комітет статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/fin/na_ed/na_ed_u/na_ed_3_09_u.htm
5. Державний комітет статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/>

- fin/chpr/chpr_ed/chpr_ed_u/chpr_ed_0309_u.htm
6. Праця України 2008: Статистичний збірник – К. : Державний комітет статистики України, 2009.
7. Праця України 2006: Статистичний збірник – К. : Державний комітет статистики України, 2007.
8. Праця України 2007: Статистичний збірник – К. : Державний комітет статистики України, 2008.

УДК 339.9

АКТУАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНЫХ И ДУХОВНЫХ ФАКТОРОВ ЭВОЛЮЦИИ ГЛОБАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА, А ТАКЖЕ ИХ ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНУЮ ПОЛИТИКУ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Д. С. Давыдов

В современном глобальном хозяйстве, начиная со второй половины XX в., наиболее очевидно проявляются процессы кардинальных трансформаций его основ. Они затрагивают практически все сферы человеческого общества: экономическую, технологическую, политическую, духовную. В этот период заканчивается второй и начинается третий исторический суперцикл, это третья самая крупная революция в истории человечества. Одновременно появляется пятое поколение локальных цивилизаций. Наблюдается кризис европоцентризма. Европейская модель хозяйствования доминировала в течение четырех столетий. Постепенно осуществляется переход цивилизационной энергии развития к Восточным странам.

Капиталистическая система, появившаяся в XVI в. и достигшая пика своей эволюции через несколько столетий, также находится в глубоком кризисном состоянии. Постепенно становится понятно, что доминирующая система отношений, выражающаяся в господстве рынка и основанная на его постулатах, в том виде, в котором она функционирует сейчас, не может способствовать дальнейшему процветанию человечества. Она выполнила свою историческую роль. Главным ее достижением

можно считать неимоверное повышение материального уровня жизни человека (по некоторым подсчетам более чем в 10 раз), увеличение продолжительности жизни (в среднем с 30 лет в период средневековья до 60 лет во второй половине XX в.), расширение круга потребностей, развитие науки и т. п. Социалистическая система также в определенной степени способствовала развитию человечества. Поэтому развитые страны сейчас являются смесью этих двух типов хозяйствования. Однако и капиталистическая, и социалистическая система представляют собой две стороны одной медали – индустриальной цивилизации (цивилизация в современном понимании достаточно широкое понятие). Но на данный момент очевидно присутствие ряда кризисных явлений, позволяющих говорить о смене преобладающей мировой цивилизации и, как результат, формировании нового общества.

Первым аспектом проявления цивилизационного кризиса глобального хозяйства можно считать демографические противоречия. Они выражаются демографическим взрывом в развивающихся странах. С другой стороны, в развитых странах наблюдается депопуляция населения. Существует необходимость стабилизации населения.